

УДК 336.7

Топішко Т.І.,

здобувач, Львівський національний аграрний університет

Проблеми класифікації видів лізингу

Проаналізовано методологічні підходи до класифікації видів лізингу. Розглянуто зміст і місце окремого виду лізингу в загальній системі лізингових відносин.

Ключові слова: лізинг, сутність, зміст, класифікація, вид.

Topishko T.

Problems of leasing types classification

Methodological approaches to leasing types classification are analysed. Maintenance and place of separate type of leasing is considered in the general system of leasings relations.

Key words: leasing, essence, maintenance, classification, kind.

Топишко Т.И

Проанализировано методологические подходы к классификации видов лизинга. Рассмотрено содержание и место отдельного вида лизинга в общей системе лизинговых отношений.

Ключевые слова: лизинг, сущность, содержание, классификация, вид.

Актуальність проблеми. Лізинг є фінансовим інструментом, за допомогою якого можна швидко та ефективно здійснити матеріально-технічне забезпечення виробничого процесу, стимулювати розвиток та застосування інновацій, збільшити та диверсифікувати ринок засобів виробництва, оптимізувати надходження та використання грошових коштів учасників лізингової операції. Розвинуті країни почали активно використовувати його в середині ХХ ст. Питома вага лізингу в інвестиціях провідних країнах світу сягає 15-30% [1, 30]. У 2004 р. світовий річний обсяг лізингових угод становив 579,1 млрд.дол. [2, 13]. В Україні протягом останніх чотирьох років обсяги лізингових операцій постійно зростають. У 2007 р. ємність ринку лізингових послуг складала 19 148 млн.грн.[3].

За оцінками експертів потенційний обсяг ринку лізингових послуг складає не менше 100 млрд. грн. Питома вага лізингу в інвестиціях досягла 8% [1, 30]. Проте, в лізинг переважно надаються легкові автомобілі. Натомість частка виробничого обладнання, сільськогосподарських машин, устаткування для інших галузей народного господарства залишається невисокою.

Лізингова діяльність в Україні регламентується Цивільним та Господарським кодексами, ЗУ “Про фінансовий лізинг” (нова редакція ЗУ “Про лізинг”). В них визначені суб’єкти, об’єкти, види, форми та умови лізингу. Так, згідно Господарського кодексу є два види лізингу (оперативний та фінансовий) та три його форми (зворотний пайовий, міжнародний) [4]. Допускається, однак не конкретизується, існування лізингової діяльності в інших формах та видах [5, 217].

Ступінь розробки проблеми. Практично у працях всіх дослідників лізингу приділено увагу класифікації його видів. Відмітимо, зокрема, таких вчених, як Л.М. Горбача, В.А. Горемикіна, О.Б. Кауна, Н. Коваленка, О.Г. Луб’яницької, В.І. Міщенко, В.Е. Рибалкіна, Н.Г. Слав’янської, Ю. Човнюк, А.Т. Юсупової. Як і інші науковці, вони пропонують свої підходи до систематизації ознак лізингу. Це пов’язано із тим, що у науковій літературі відсутня загальноприйнята класифікація форм і видів лізингу. Разом з тим, спостерігається розмаїття класифікаційних ознак лізингової діяльності, які вибираються як узагальнюючий критерій систематизації форм і видів. Автори на власний розсуд проводять їх упорядкування. Тому потребує уточнення зміст конкретного виду лізингу, критерій виділення та механізм включення його у структуру класифікації.

Метою статті є виявлення специфічних особливостей лізингу як господарської діяльності та систематизація видів лізингу у класифікаційну систему.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність єдиного підходу до проведення класифікації видів лізингу пов’язана передусім з різним баченням

його сутності, неузгодженістю визначення класифікаційних ознак, об'єднанні декількох видоутворюючих ознак в одному виді.

Визначення сутності лізингу впливає на підхід науковця до класифікації видів лізингу. Тому, розглядаючи особливості трактування окремими вченими специфічних ознак лізингу, важливо акцентувати увагу на їхньому баченні лізингу як економічної категорії. Наприклад, Коваленко Н. та Човнюк Ю. розглядають лізинг як комплекс економічних відносин, що виникає у зв'язку з купівлею у власність майна та його подальшим наданням у тимчасове платне користування [6, 29]. Міщенко В.І., Луб"яницький О.Г. та Слав"янська Н.Г. вбачають у ньому особливий вид інвестиційної діяльності, який полягає в наданні лізингодавцем лізингоодержувачеві на певний термін і за певну плату предметів лізингу, визначених у відповідності з діючим законодавством [7, 8]. Горбач Л.М. і Каун О.Б. розглядають лізинг як складне, багатогранне явище, яке подібне і до оренди з викупом чи без нього, і до кредитних відносин, продажу в розстрочку, прокату. На їх думку, економічна суть лізингу полягає, перш за все, в інвестуванні коштів у придбання майна, що передається інвестором – лізингодавцем у користування лізингоодержувачу на умовах поступової сплати вартості майна і винагороди лізингодавця [8, 275].

Набір критеріїв, за якими проводиться систематизація, є досить різноманітним. В якості визначальних застосовуються наступні: тип лізингового майна; склад учасників лізингової операції; обсяг обслуговування; ступінь окупності лізингового майна та відношення до податкових, амортизаційних та інших пільг; порядок сплати лізингових платежів; сектор ринку, де здійснюються лізингові платежі (табл.1).

У наведених систематизаціях видів лізингу немає суттєвих розбіжностей, тому що їхні автори розглядають лізинг як специфічну систему відносин, що включає елементи оренди, кредиту та інвестування, як форму господарської діяльності. На наш погляд, вони акцентують увагу на формі, не розглядаючи сутність лізингових відносин. Найбільш ґрунтовно, на нашу думку, підходить до

Таблиця 1

Порівняльна характеристика класифікації видів лізингу*

Міщенко В.І., Луб"яницький О.Г., Слав"янська Н.Г.			Горбач Л.М., Каун О.Б.		Коваленко Н., Човнюк Ю.	
Критерій	Види лізингу		Критерій	Види лізингу	Критерій	Види лізингу
1	2	3	4	5	6	7
за типом майна	лізинг рухомого майна	лізинг обладнання	за типом майна	лізинг рухомості	тип лізингового майна	угода лізингу рухомого майна
		лізинг "секонд-хенд"		лізинг нерухомості		нерухомого майна
	лізинг нерухомості	великомасштабний лізинг ("біг-тікет-лізинг")				
за способом фінансування	за рахунок власних коштів					
	за рахунок залучених коштів					
	роздільний					
за обсягом обслуговування	чистий		за відношенням до орендованого майна (або за обсягом обслуговування)	чистий	послуги, що супроводжують лізингову угоду	угода з технічними послугами
	мокрый (з повним набором послуг)			повний		угода з консультаційними послугами
	з частковим набором послуг			частковий		
за цільовим призначенням	дійсний		з урахуванням податкових, амортизаційних пільг	з використанням пільг по оподаткуванню майна, прибутку, ПДВ, різних зборів, прискореної амортизації і т.д. (фіктивний і дійсний)		
	фіктивний (спекулятивний)			без використання пільг		
			відповідно до ознак окупності (умовами амортизації) майна	фінансовий лізинг	процент амортизації об'єкта лізингу	фінансовий лізинг (не менше 60%)
				оперативний лізинг		оперативний лізинг (не більше 90%)
за ступенем окупності	фінансовий (капітальний) з повною окупністю		за ступенем окупності майна	з повною (чи близькою до повної) окупністю		
	оперативний (з неповною окупністю)			з неповною окупністю		
по наміру учасників	терміновий (одноразовий)		за типом фінансування	терміновий		
	поновлюваний (револьверний)			поновлюваний (револьверний) (генеральний лізинг)		
за складом учасників	прямий				кількість учасників лізингової угоди	двостороння
	зворотний					багатостороння
	непрямий	тресторонній				
		багатосторонній				
			залежно від форми організації і техніки проведення	прямий	форма здійснення лізингу	зворотний
				непрямий (посередницький)		пайовий
				пайовий (зворотний лізинг та лізинг постачальнику)		міжнародний

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

сектор ринку	внутрінаціональний		по сектору ринку	внутрішній		
	зовнішній (міжнародний)	експортний		зовнішній (міжнародний): імпортний та експортний		
		імпортний		міжнародний транзитний		
		транзитний спеціальний				
за характером платежів	грошовий		за характером лізингових платежів	грошовий		
	компенсаційний			компенсаційний		
	змішаний			змішаний		
					викуп майна	угода фінансового лізингу (угода з викупом за залишковою вартістю; за нульовою вартістю)
						угода оперативного лізингу (угода без дальшого викупу)
					наявність у лізинговій угоді учасника нерезидента	угода внутрішнього лізингу
						угода міжнародного лізингу
					періодичність лізингових платежів	щомісяця
						щопівроку
						щоквартально
						щорічно
					ризик псування та втрати майна	фінансовий лізинг (приймає лізингодержувач)
						оперативний лізинг (приймає лізингодавець)

* Джерело: [6, 32; 7, 34-35; 8, 275]

класифікації видів лізингу О.А. Плаксін, проводячи їх групування на основі техніко-економічних, організаційно-економічних та фінансово-економічних ознак (рис. 1). Переваги його класифікації полягають у формуванні підходів до лізингу як системи економічних відносин, визначенні його функцій в економічному середовищі.

Проте, акцентуючи увагу на фінансових критеріях класифікації, на нашу думку, неправомірно застосований термін “фінансово-економічні” ознаки лізингу. Адже фінанси є складовою економіки. Тому вважаємо, що фінансові характеристики лізингових відносин (форма платежу, відношення до податкових пільг, умови амортизації), варто виділити в окрему групу характерних ознак організаційно-економічних відносин лізингу, як відносин, що формуються

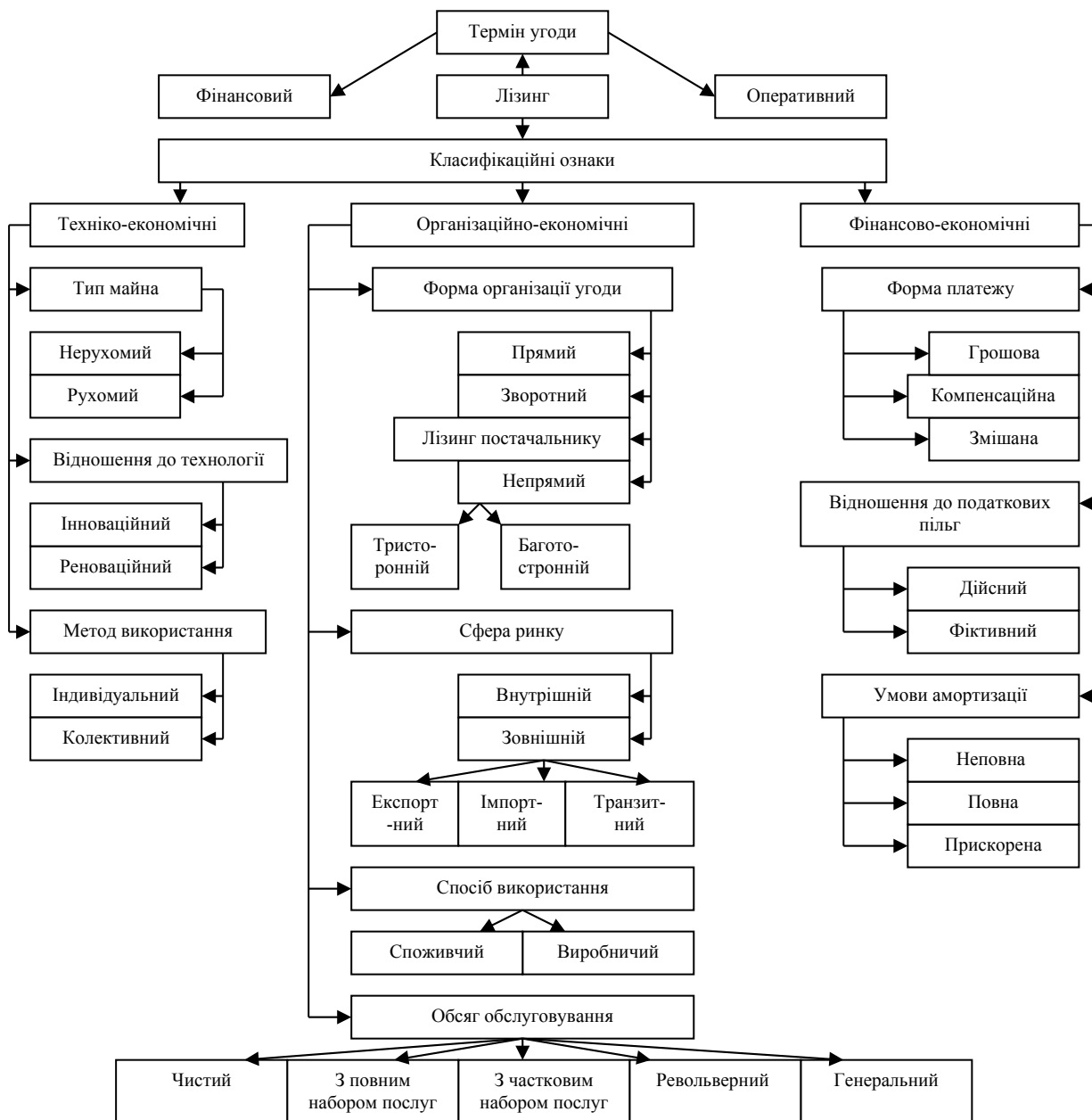

Рис. 1. Схема видів лізингу [9, 72-78].

суспільним поділом праці і оформляються господарським механізмом. Останній включає системні елементи їх здійснення, у т.ч. й фінанси.

Фінансовий та оперативний лізинг О.А. Плаксін виділяє окремо у типи, вказуючи на неможливість синтезу їхніх ознак у запропонованій ним класифікації. Однак ми вважаємо, що дані два види лізингу є навпаки основними, інтегруючими та найбільш поширеними видами лізингу. Виділення їх повинно відбуватися на основі глибинного аналізу соціально-економічних відносин – відносин власності, а не за часовим проміжком дії угоди, як це робить науковець.

Класифікація передбачає впорядкування взаємозалежних та взаємозумовлених елементів системи, встановлення між ними зв'язків і залежностей. З економічної точки зору, класифікація є способом системного впорядкування елементів фінансових послуг як єдиного комплексу відповідних відносин. [10, 92].

Упорядкування видів лізингу вимагає уточнення таких понять як сутність, зміст, форма, вид. Адже відсутність чіткого розуміння даних категорій часто приводить до викривлення, плутанини розуміння місця виду лізингу у класифікації елементів системи.

Сутність означає основне, визначальне в змісті економічної системи (або її окремих підсистем, елементів), наявність в ній таких властивостей, рис, якостей, а також внутрішньо необхідних глибинних відносин, які зумовлюють інші властивості, якості, відносини тощо [11, 185]. У зв'язку з відсутністю чітких методологічних підходів лізинг часто ототожнюють з орендою, кредитом, інвестиціями або їх поєднанням у одній операції. Ми розглядаємо лізинг з точки зору діалектичної взаємодії відносин власності та вартісних відносин. Лізингові відносини – це відносини з приводу реалізації власності, максимізації доходу на основі поділу капіталу на капітал-власність та капітал-функцію через використання механізмів оренди та кредитування. У лізингу переплітаються, взаємодіють, взаємодоповнюються, а іноді й взаємозаперечуються, різні конкретні форми соціально-економічних відносин (перш за все відносин власності), організаційно-економічних і техніко-економічних відносин. Тому виокремлення, абсолютизація якоїсь однієї із форм цих відносин, як часто це відбувається у класифікації лізингу багатьма його дослідниками, не дозволяє з'ясувати глибинну сутність, призводить до вихоплення, виокремлення, абсолютизації лише якоїсь однієї, хай навіть і надто важливої, сторони і недооцінки, ігнорування інших не менш важливих сторін.

Зміст – це система зв'язків і відносин між елементами, яка поєднує їх у цілісність, із притаманними їй властивостями, особливостями, якісною

визначеністю. Форма – це спосіб організації змісту, його вираження й існування [12, 375]. Вид визначається і характеризується як сукупність предметів із спільними властивостями [13, 520].

Дійсно, як на наш погляд, класифікація видів лізингу повинна проводитися на основі визначення його місця в системі соціально-економічних відносин. Тому ми пропонуємо підходити до систематизації видів лізингу з позицій складових цих відносин (соціально-економічних, організаційно-економічних, техніко-економічних). Соціально-економічні відносини – це відносини власності та розподілу доходів від використання капіталу-власності та капіталу-функції. Організаційно-економічні – це суспільний поділ праці, господарський механізм. Техніко-економічні – це розстановка кадрів у виробництві, його організація, технологія.

Спираючись на науковий доробок вчених у сфері лізингових відносин, ми пропонуємо доповнити його та сформувані наступним чином (рис.2).

Лізингові відносини виникають, як правило, з приводу руху не предметів споживання, а засобів виробництва. В умовах товарно-грошових відносин і приватної власності засоби виробництва набувають форми капіталу, майна, покликаного і здатного зростати у вартісній формі, забезпечувати отримання доходу. За лізингодавцем закріплюються функції капіталу-власності, а за лізингоотримувачем – капіталу-функції. Перший внаслідок цього процесу володіє частково вилучає дохід, а другий – користується, розпоряджається і теж частково вилучає дохід.

Принциповим питанням у лізинговій операції є встановлення відносин власності щодо об'єкта лізингу. Виділяють оперативний та фінансовий лізинг. Саме обумовлення у договорі можливості переходу права власності на предмет лізингу або його викуп за залишковою вартістю відрізняє ці два види лізингу.

Здійснення підприємницької діяльності пов'язане з прийняттям на себе її суб'єктами певних ризиків. За ступенем ризику можна виділити наступні види лізингу: коли переважну їх більшість приймає лізингоодержувач або коли їх бере

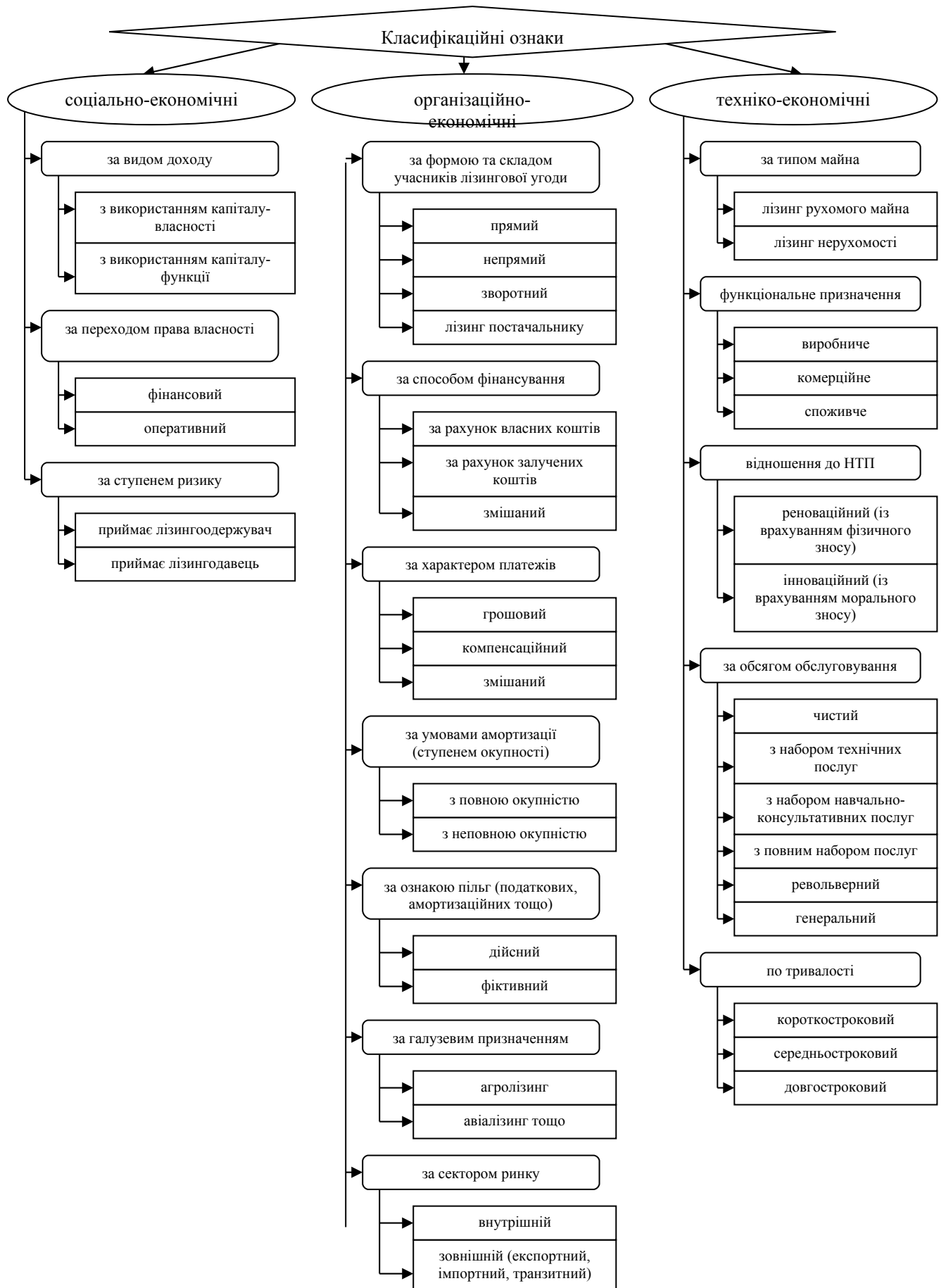

Рис.2. Класифікація видів лізингу

на себе лізингодавець.

За формою лізингової угоди і кількістю залучених до неї учасників можна виділити наступні види лізингу: прямий, непрямий, зворотний та лізинг постачальнику. Прямий лізинг передбачає надання майна у лізинг безпосередньо його виробником. Максимально спрощена схема лізингової угоди (участь лише двох сторін) значно скорочує витрати часу та коштів. Вона допомагає підприємству-виробнику збільшити обсяг збуту, розширити клієнтську базу, використати кошти на модернізацію та розширення виробництва. Непрямий лізинг є класичною формою проведення лізингової угоди, в якій приймають участь три сторони: підприємство-лізингоодержувач, лізингова компанія – посередник, та виробник (постачальник) лізингового майна. Однак, якщо у здійсненні лізингу приймають участь інші учасники (страхова компанія, банк або інша фінансова установа тощо), то угода стає багатосторонньою. Отже, різновидами непрямого лізингу виступають тристоронній та багатосторонній. При зворотному лізингу підприємство-власник майна виступає в ролі постачальника і лізингоодержувача одночасно. Необхідним є здійснення наступних дій: продажу підприємством майна лізинговій компанії; укладанням угоди лізингу даного майна. Це дає змогу лізингоотримувачу продовжувати користуватися необхідними основними засобами, отримати додаткові фінансові ресурси та скерувати їх у виробничу чи комерційну діяльність. Необхідною умовою лізингу постачальнику є наявність угоди сублізингу. Саме цим і відрізняється даний вид від зворотного лізингу. У такому випадку постачальник майна сам його не експлуатує, а передає в користування третій особі.

Однією із найгостріших проблем, що стоїть перед вітчизняними лізингодавцями, є нестача власного капіталу для фінансування лізингових операцій. Тому за способом фінансування придбання лізингового майна виділяють лізинг за рахунок власних коштів, за рахунок залучених коштів, змішаний. Лізингові компанії змушені вдаватися до пошуку додаткових джерел коштів. Банківські позики надаються переважно на короткий термін під високі

відсотки. Змішаний спосіб фінансування передбачає використання власних фінансових ресурсів лізингової компанії, залучення одного або кількох кредиторів.

Важливою умовою договору лізингу є визначення порядку сплати лізингових платежів. За домовленістю сторін лізингові платежі можуть максимально адаптуватися до генерованого лізингоодержувачем грошового потоку. Виплати здійснюються рівними сумами, зі спадною або наростаючою інтенсивністю, зі сплатою або відсутністю авансового внеску. Сплату проводять щомісячними, щоквартальними, піврічними, щорічними внесками. А це є важливим для галузей із сезонним виробництвом.

Залежно від характеру лізингових платежів виділяють: грошовий, компенсаційний, змішаний лізинг. Грошовий вид лізингу передбачає сплату лізингових платежів у грошовій формі. Із застосуванням компенсаційного лізингу сплата лізингових платежів проводиться шляхом надання послуг або постачання виробленої продукції. Використання цієї форми особливо вигідне для аграрних підприємств, які функціонують в умовах хронічної нестачі коштів. Необхідною умовою є зацікавленість лізингодавця та висока якість виготовленої продукції. Компенсаційна форма сплати лізингових платежів вимагає достовірної оцінки вартості продукції і послуг для уникнення конфліктів з податковими органами, попередження фінансових махінацій. Поєднання грошового та компенсаційного видів у змішаний лізинг дає змогу лізингоодержувачу оперативно реагувати на зміни у внутрішньому (фінансове становище) та зовнішньому (цінова кон'юнктура ринку) середовищі, балансуючи відповідним чином грошову та натуральну частки у загальному розмірі платежа.

За умовами амортизації та ступенем окупності виокремлюють фінансовий (з повною окупністю) та оперативний (з неповною окупністю) види лізингу. При передачі майна у фінансовий лізинг лізингодавець очікує до закінчення терміну дії одного договору отримати повну компенсацію вартості майна. Термін даної угоди встановлюється виходячи із законодавчо визначених нормативів

амортизації основних засобів і є близьким до строку нормативної експлуатації майна. За оперативного лізингу лізингодавець передбачає відшкодувати витрати на купівлю об'єкта лізингу із надходжень від укладених декількох угод з одним або багатьма лізингоотримувачами. Строк лізингового договору є значно коротшим за термін амортизації майна. Лізингоодержувач може передбачити право дострокового розірвання контракту. Оперативний лізинг дозволяє лізингоотримувачу використати устаткування для сезонних робіт та запобігти його моральному старінню. Тому він широко застосовується в сільському господарстві, будівництві, на транспорті тощо.

Механізм лізингової операції передбачає надання її сторонам пільг з оподаткування прибутку, обкладання ПДВ, нарахування прискореної амортизації тощо. Недобросовісні платники податків, маскуючи договори купівлі-продажу під лізинг, намагаються уникнути оподаткування. Тому за цільовим призначенням можна виділити дійсний і фіктивний лізинг.

Особливості технології виробничих процесів у різних галузях народного господарства вимагають специфічних основних засобів. За галузевим призначенням розрізняють: авіалізинг, агролізинг, лізинг морських суден, лізинг будівельного обладнання, лізинг залізничного рухомого складу тощо.

За сектором ринку виділяють внутрішній та зовнішній лізинг. Внутрішній лізинг передбачає участь в лізинговій угоді виключно вітчизняних суб'єктів господарювання. Якщо в угоді задіяно хоча б одну іноземну сторону, угода автоматично визнається зовнішньою. У залежності від місцезнаходження лізингодавця, лізингоодержувача та постачальника (виробника) обладнання виділяють наступні різновиди лізингу: експортний, імпорتنний, транзитний. Якщо в угоді приймає участь іноземний лізингоодержувач, то маємо справу з експортним лізингом, якщо лізингодавець – імпорتنний. Експортний та імпорتنний лізинг можуть виступати у вигляді прямого або непрямого міжнародного лізингу. В угоді транзитного лізингу приймає участь три або більше сторони, які зареєстровані у різних країнах. Учасники транзитного лізингу намагаються

використовувати особливості національного законодавства щодо лізингу для отримання максимальної вигоди.

За типом лізингового майна виділяють лізинг рухомого майна та лізинг нерухомості. Відповідно до чинного законодавства України предметом лізингу можуть бути неспоживні речі, віднесені до основних фондів, щодо яких немає заборони передачі у лізинг. Передача у використання транспортних засобів, машин і обладнання, оргтехніки – це лізинг рухомого майна. Лізинг нерухомості передбачає передачу визначених лізингоодержувачем збудованих або куплених для нього виробничих, складських, офісних будівель та споруд з метою виробничої (комерційної) діяльності.

Стосовно функціонального призначення можна виділити виробничий, комерційний та споживчий лізинг.

По відношенню до НТП слід розглядати реноваційний (із врахуванням фізичного зносу) та інноваційний (з врахуванням морального зносу). Саме застосування інноваційного лізингу дає можливість оновлення матеріально-технічної бази, покращення її техніко-економічних характеристик на основі досягнень НТП.

Операція передачі майна в лізинг може мати різний обсяг зобов'язань лізингодавця щодо його обслуговування. Тому виділяють: чистий лізинг, з набором технічних послуг, з набором консультативних послуг, з повним набором послуг, генеральний та револьверний лізинг. Чистий лізинг передбачає самостійне здійснення лізингоодержувачем страхування, ремонту, технічного обслуговування та підтримання в робочому стані переданого йому основного засобу. Для цього підприємству знадобиться кваліфікований персонал та необхідна ремонтно-технічна база. Лізингодавець зобов'язаний лише профінансувати операцію. Лізингові платежі в даному випадку є найменшими і включають винагороду лізингової компанії та відшкодування вартості майна.

Лізинг з набором технічних послуг включає визначені у договорі обов'язки лізингодавця з технічного обслуговування майна (здійснення введення в

експлуатацію, пуско-налагоджувальних робіт, поточного ремонту, технічного обслуговування тощо). Даний вид лізингу є прийнятним для підприємств, які самостійно не можуть забезпечити дотримання договірних зобов'язань щодо належної експлуатації прийнятого основного засобу.

Лізинг з набором навчально-консультативних послуг передбачає проведення лізингодавцем страхування майна, навчання працівників підприємства-лізингоотримувача, послуг з маркетингу та менеджменту тощо.

Найбільша віддача від лізингової операції досягається за використання лізингу з повним набором послуг. Він передбачає оптимальне поєднання вказаних вище видів лізингу у відповідності до потреб лізингоодержувача. Однак пропорційно збільшенню обсягу послуг зростає і величина лізингових платежів. Тому рішення про доцільність використання певного виду лізингу повинне прийматися лізингоотримувачем, виходячи з результатів аналізу поточного стану, можливих вигод та необхідних витрат.

Револьверний лізинг дозволяє лізингоотримувачу по закінченню визначеного терміну обміняти використовуване обладнання на інше, необхідне користувачеві. Особливо це важливо, якщо цього вимагає технологічний процес виробництва, наприклад, у сільському господарстві [14, 29].

Угода генерального лізингу передбачає для лізингоодержувача можливість отримання додаткового обладнання за лізинговою лінією без укладання нового контракту.

За терміном надання майна у використання лізинг може бути короткостроковий (до 1 року), середньостроковий (від 1 до 3 років) та довгостроковий (більше 3 років) лізинг.

Висновки. Розвиток ринку лізингових послуг потребує формування єдиної загальноприйнятої класифікації видів лізингу. Потрібне подальше дослідження теоретичних засад лізингу як явища, що є структурним елементом економічних відносин.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2015 р. Проект // VI Фінансовий форум “Державне регулювання на фінансовому ринку України 2008” м. Одеса, 4-6 вересня 2008 р.
2. Показники розвитку лізингу в інших країнах // Лізинг в Україні. – 2006. - № 5. – С.13.
3. Експрес - результати дослідження ринку лізингу України. 2008 рік // www.rla.com.ua
4. Господарський кодекс України // www.rada.gov.ua
5. Цивільний кодекс України (Станом на 10 жовтня 2005 р.). – К.: Велес, 2005. - 352 с.
6. Коваленко Н., Човнюк Ю. Тенденції розвитку лізингу: світовий досвід і реалії в Україні// Банківська справа, 2000. - № 6. - С. 29-32.
7. Міщенко В.І., Луб"яницький О.Г., Слав"янська Н.Г. Основи лізингу: Навчальний посібник / Серія "Бібліотечка банкіра". - К.: Товариство "знання", КОО, 1997. – 138 с.
8. Ринок фінансових послуг: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2006. – 436 с.
9. Плаксін О.А. Систематизація видів лізингу // Економіка АПК. - 2005. - № 9. – С. 72-78.
10. Бобров Є.А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку // Фінанси України. - 2007. - № 4. – С. 88-94.
11. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
12. Філософія. Навчальний посібник / За заг. ред. Ю.В.Осічнюка. – К.: Атака, 2003. – 464 с.
13. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
14. Сахарчук В. Виды лизинговых операций // Хозяйство и право. – 1998. - № 4. – С. 26-31.